

<https://doi.org/10.15388/VUIFMSD.2023.5>

KAUNO TOTORIŲ BENDRUOMENĖ IR ORGANIZACIJA 1918–1940 M.: STRUKTŪRA IR VEIKLA

Ina Aleksandravičiūtė

SANTRAUKA. Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos totoriai liko be centrinės valdžios. Jie turėjo reorganizuotis ir atkurti savo parapijas. Kauno totoriai daug nepasiekė totorių švietimo ir kultūros srityse, tačiau pastatė mūrinę mečetę ir taip laikinojoje sostinėje paliko savo pėdsaką. Pagrindinis Kauno totorių tikslas – sukurti organizaciją, kuri vienytų visus Lietuvos totorius. 1925 m. Vilniuje Lenkijos totoriai įsteigė religinį centrą – Muftiatą. Kauno totoriai taip pat bandė kurti religines organizacijas. Deja, nuolatiniai parapijų konfliktai stabdė centralizacijos procesą. Kauno totorių draugija norėjo būti dominuojanti jėga Lietuvos totorių gyvenime, tačiau, nors ir turėjusi Lietuvos vyriausybės palaikymą, sulaukė didelio pasipriešinimo iš Raižių ir Vinkšnupių parapijų totorių, kurie norėjo veikti nepriklausomi.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: totoriai, Kauno totorių draugija, tarpukaris, tautinės mažumos, centralizacija, mečetė.

Kaunas Tatar Community and Organization in 1918–1940: Structure and Work

SUMMARY. After World War I Tatars in Lithuania had to reorganize and institutionalize their parishes. Though Kaunas Tatars didn't accomplish much in spheres of culture and education, they managed to build a new mosque in Kaunas this way leaving their mark. The main goal of Kaunas Tatar community was creating religious central institution. In 1925 in Vilnius Polish Tatar community established institution of Mufti. Kaunas Tatars tried to establish similar organizations thorough all interwar period. Sadly, the conflicts between Muslim parishes in Lithuania constantly stopped this process. Kaunas Tatar Association tried to become dominating institution in Lithuanian Muslim community. This initiative was supported by Lithuanian Government but Tatars of Raižiai and Vinkšnupiai parishes wanted to function independently.

KEYWORDS: tatars, muslims, Kaunas Tatar Association, interwar, centralization, mosque.

Įvadas

Totoriai Lietuvoje gyvena jau ne vieną šimtmetį, tačiau jų istorija nesulaukia tiek dėmesio, kiek kitų tautinių mažumų, pavyzdžiui, žydų. Lietuviškoje historiografijoje yra tik pavienių darbų, skirtų totoristikai. Mokslinių tyrimų trūkumas neleidžia susidaryti išsamaus totorių istorijos vaizdo, yra dar labai daug neapžvelgtų istorijos epizodų. Vienas iš jų – Lietuvos totorių gyvenimas tarpukario Lietuvoje.

Straipsnis skirtas Kauno totorių istorijai apžvelgti. Kaune gyvenusi totorių bendruomenė vykdė įvairią veiklą, steigė draugijas, tačiau tai nėra plačiau nagrinėta. Tam turėjo įtakos ir šaltinių trūkumas. Apskritai, lietuviškojoje istoriografijoje nėra atskirų tyrimų, skirtų Kauno totorių istorijai nagrinėti. Tai nauja, kitų mokslininkų dar neištirta tema. Lietuvos totorių istoriją Lietuvoje daugiausia yra tyrusi istorikė prof. habil. dr. Tamara Bairašauskaitė. Jos indėlis į Lietuvos totorių istorijos tyrimus didžiulis. Vis dėlto Kauno totoriai tyrėjos darbuose aptariami tik apžvelgiant visos Lietuvos totorių veiklą. Galima kelti mintį, kad Kauno totoriai nusipelno atskiro dėmesio.

Darbe aptariama Kauno totorių bendruomenė 1918–1940 m. – nuo Lietuvos valstybės susikūrimo iki jos okupacijos. Kitų parapijų atsikūrimas ir veikla nenagrinėjama, tačiau apie šias parapijas užsimenama parapijų tarpusavio santykių kontekste. Taip pat aptariama padėtis Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte, siekiant palyginti Lietuvoje ir Lenkijoje gyvenusių totorių veiklą.

Lietuvos totoriais įvardijami islamą išpažinę žmonės, gyvenę Lietuvos valstybės teritorijoje. Ši sąvoka istoriografijoje neretai vartojama kalbant apie visus LDK gyvenusius totorius – juos vienija kultūra, jie priklausė tam pačiam administraciniam vienetui. Šiandien *Lietuvos totoriais* vadinami ir tarpukario Baltarusijos bei Lenkijai priklausiusio Vilniaus totoriai. Straipsnyje sąvoka vartojama siauresne reikšme – ji neapima istorinių LDK žemių ir Vilniaus krašto, kuris tarpukariu nepriklausė Lietuvai.

Darbo objektas – Kauno totorių bendruomenė ir jos veikla 1918–1940 m.

Darbo tikslas – ištirti tarpukario Lietuvoje gyvavusios Kauno totorių bendruomenės istoriją, aptarti jos susikūrimą nepriklausomoje Lietuvoje ir veiklą.

Darbo uždaviniai:

1. Ištirti Kauno totorių bendruomenės susikūrimo ir institucionalizacijos Lietuvoje procesą, pristatyti Kauno totorių draugiją ir jos iniciatorius.
2. Pristatyti Kauno totorių bendruomenės veiklą tarpukariu, įvertinti jos svarbą.
3. Nustatyti, kokie buvo Kauno totorių parapijos santykiai su kitomis musulmonų parapijomis Lietuvoje.
4. Išanalizuoti Lietuvos totorių centralizacijos problemą ir įvertinti Kauno musulmonų bendruomenės potencialą būti totorius vienijančia jėga.
5. Atskleisti, kaip pasikeitė Kauno totorių padėtis 1939 m. Lietuvai atgavus Vilniaus kraštą, kai į Lietuvos sudėtį pateko Lenkijos totorių aukščiausiosios centrinės valdžios institucija – Muftiatas.

Literatūra. Mokslinių darbų, skirtų Kauno totorių bendruomenei tarpukariu tyrinėti, nėra daug. Vienas reikšmingiausių istorinių darbų Lietuvos totorių tema yra Stanislavo Kričinskio monografija „Lietuvos totoriai. Istorinės ir etnografinės monografijos bandymas“. Šis darbas parašytas 1938 m., jo objektas – Lietuvos totorių istorija LDK laikais. Minėta monografija negalima pasiremti tiesiogiai, tačiau joje pateikiama daug vertingos kontekstinės informacijos. Minėtina, kad tai pirmasis mokslinis darbas, skirtas Lietuvos totorių istorijai nagrinėti.

Atliekant pristatomą tyrimą, daugiausia remtasi Tamaros Bairašauskaitės moksliniais darbais. Istorikė parengė pirmąją Lietuvos totorių istorijos sintetinę studiją, kurioje susistemino didelę dalį mokslo darbų, nagrinėjančių Lietuvos totorių istoriją, ir apibendrino šiuose darbuose pateikiamas išvadas. Atliekant tyrimą, taip pat remtasi Ado Jakubausko, Galimo Sidtykovo ir Stanislavo Dumino sudarytu biografiniu žinynu „Lietuvos totoriai istorijoje ir kultūroje“, leidusiu išplėsti žinias apie totorių bendruomenės sudėtį. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos totorių istoriją yra nagrinėję nemažai lenkų mokslininkų (pavyzdžiui, Arturas Konopackis ir Urszula Wróblewska), tačiau juos labiau domina Vilniaus krašte gyvenę totoriai. Totoriams, gyvenusiems nepriklausomoje Lietuvoje, šių tyrėjų darbuose dėmesio neskiriama.

Šaltiniai. Šaltinių, susijusių su Kauno totorių bendruomene, nėra daug. Aptariama XX a. I pusė, taigi dauguma šaltinių saugomi Lietuvos centriniame valstybės archyve. Pagrindiniai straipsnyje naudoti dokumentai saugomi Švietimo ministerijos fondo Kultūros reikalų departamento veiklos bylų apyrašė, nes aptariamam laikotarpiu įvairių religinių bendruomenių reikalus buvo pavesta tvarkyti Švietimo ministerijos Kultūrų departamentui. Tai svarbiausi šio tyrimo dokumentai. Taip pat tyrimui svarbūs Vidaus reikalų ministerijos Administracijos departamento fonde saugomi Kauno musulmonų draugijos 1923 m. ir 1936 m. įstatai. Jie leidžia rekonstruoti draugijos struktūrą ir suvokti veiklos principus. Deja, Kauno musulmonų draugijos dokumentai nėra saugomi Lietuvos archyvuose. Tai neleidžia susidaryti aiškesnio vaizdo apie draugijos veiklą.

Straipsnis parengtas bakalauro darbo pagrindu. Dėl ribotos apimties kai kurie bakalauro darbe aptarti aspektai straipsnyje nenagrinėjami. Čia daugiausia dėmesio skiriama Lietuvos totorių centralizacijos problemai analizuoti ir Kauno totorių draugijos vaidmeniui šiame procese aptarti.

Kauno totorių parapijos atkūrimas ir organizacijos susikūrimas

Lietuvai atsiskyrus nuo carinės Rusijos, totoriai neteko savo centrinės valdžios. Iki Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos totoriai formaliai buvo pavaldūs Muftiatui Taurijoje¹. Ši religinė institucija turėjo administruoti visas totorių parapijas, prižiūrėti jų veiklą, rūpintis religiniais reikalais. Vis dėlto Vakarų gubernijų totorių priklausomybė nuo Muftiato buvo tik formalumas. Muftijui nelabai rūpėjo Lietuvos totoriai, nes jie skyrėsi nuo totorių, gyvenusių Kryme: skyrėsi papročiai ir apeigos, Lietuvos totoriai nesimokė tiurkų kalbos, nesilaikė religinių normų, neturėjo puošnių mečečių, nebuvo didelio inteligentijos sluoksnio². Šios priežastys galėjo lemti tikinčiųjų skaičių – Lietuvoje totorių bendruomenė buvo nedidelė. Riboti ištekliai neleido statyti ištaisingų mečečių, rūpintis kultūra ir

1 T. Bairašauskaitė, 2021, p. 232.

2 Ten pat, p. 233.

švietimu. Taigi, nors formaliai parapijos buvo priklausomos nuo centrinės valdžios Taurijoje, jos veikė pakankamai savarankiškai ir nepriklausomai. Santykis su centrine valdžia paaiškina, kodėl kilo tiek sunkumų, siekiant centralizuoti totorių religinę bendruomenę nepriklausomoje Lietuvoje. Muftijui nesikišant į parapijų reikalus, jos buvo įpratusios tvarkytis savarankiškai.

Susikūrus nepriklausomai Lietuvos Respublikai, 1923 m. šalyje atkurtos trys totorių parapijos: Raižių (Alytaus apskrityje), Vinkšnupių (Vilkaviškio apskrityje) ir Kauno. Dar trys parapijos buvo lenkų okupuotame Vilniaus krašte: Vilniaus, Nemėžio ir Keturiasdešimties totorių kaimo. Remiantis archyviniais šaltiniais, galima teigti, kad Kauno parapija buvo jauniausia visoje Lietuvoje. Kauno totorių parapijos atstovų rašte Lietuvos Respublikos Švietimo ministerijai nurodoma, kad, nors totoriai Kaune gyvena jau seniai, parapija įsteigta tik 1908 m., o iki tol Kauno apskrityje gyvenę totoriai priklausė Vilniaus totorių parapijai³. Kauno totorių parapija taip pat buvo mažiausia tikinčiųjų skaičiumi. 1920 m. parapijiečių sąrašė, siųstame Švietimo ministerijai, nurodyti tik 64 parapijiečiai⁴. Prie tikinčiųjų priskaičiuotos ištisos šeimos su vaikais. 1920 m. Kaune gyveno 15 šeimų, priklaususių Kauno totorių parapijai. Ilgainiui bendruomenės narių skaičius augo. 1923 m. sausį Kauno milicijos vadas suskaičiavo jau 135 Kauno parapijai priklausančius totorius⁵. Tai nestebina, nes Kaunas buvo to meto Lietuvos sostinė. Į miestą plūdo jaunimas studijuoti universitete, laikinojoje sostinėje buvo geresnės karjeros galimybės. Šie Kauno miesto aspektai traukė ir totorių bendruomenių narius. Ypač traukė galimybė mokytis Lietuvos karo akademijoje, nes karyba buvo suvokiama kaip gili totorių tradicija. Įtakos augančiam bendruomenės narių skaičiui turėjo ir tai, kad, paskelbus nepriklausomybę, į Lietuvą grįžo tremtyje buvę totoriai. Didelę jų dalį sudarė Pirmojo pasaulinio karo veteranai ir dvasininkai.

Kauno totorių parapija oficialiai atkurta 1923 m. Tik tada patvirtintas parapijos dvasininkas – imamas, jam paskirtas atlyginimas. Iš tiesų parapija pradėjo veikti anksčiau. 1920 m. rudenį Kauno totorių parapijos nariai visuotiniame narių susirinkime Kauno totorių imamo pareigoms eiti išrinko Mykolą Bazarauską, nes ankstesnis dvasininkas buvo miręs⁶. M. Bazarauskas jau turėjo šių pareigų patirties – parapijiečiai jį buvo išrinkę eiti imamo pareigas ir 1893 m. Apie M. Bazarauską nepavyko rasti jokių archyvinių šaltinių, todėl sudėtinga paaiškinti, kodėl Pirmojo pasaulinio karo metais jo pareigas užėmė kitas asmuo. 1922 m. birželio 2 d. žengtas pirmasis žingsnis parapijos institucionalizavi-

3 „Kauno totorių parapijos atstovų prašymas Lietuvos Respublikos ministrui pirmininkui skirti Kauno totorių dvasininkui atlyginimą“, 1929 m. birželio mėn., in: Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 391, ap. 4, b. 1821, l. 41.

4 „Kauno totorių parapijos parapijiečių sąrašas“, 1920-07-08, in: LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1821, l. 144.

5 „Kauno miesto milicijos vado pranešimas Kauno miesto ir apskrities viršininkui“, 1923-01-16, in: LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1821, l. 125.

6 „Kauno totorių parapijos parapijiečių liudijimas“, 1922-05-07, in: LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1821, l. 134.

mo link – M. Bazarauskas kreipėsi į Vidaus reikalų ministeriją, prašydamas patvirtinti jį imamo pareigoms ir skirti atlyginimą, kaip ir kitų konfesijų dvasininkams⁷. Vidaus reikalų ministerija buvo atsakinga už spęstinus religinių bendruomenių klausimus. Lietuvoje nesant aukštesnės religinės institucijos, totorių bendruomenės turėjo palaikyti glaudžius santykius su Lietuvos valdžia – nebuvo jokios institucijos, galinčios atlikti tarpininko vaidmenį. Susikūrus nepriklausomai Lietuvos valstybei, totorių ir kitų Lietuvoje gyvenančių etninių grupių reikalus buvo pavesta tvarkyti Vidaus reikalų ministerijos Tikybų departamentui, 1928 m. ši užduotis perduota Švietimo ministerijai. Minėtina, kad Vidaus reikalų ministerija neskubėjo patvirtinti M. Bazarausko prašymo. Pirmiausia, reikėjo surinkti duomenis apie Kauno parapiją, jos dydį ir turtą, apie dvasininko ir parapijiečių ištikimybę Lietuvai, nes formaliai parapija kaip religinė institucija dar neegzistavo. Galiausiai 1923 m. vasarį nutarta, kad dvasininko Kauno totorių parapijai reikia, ir M. Bazarausko prašymas patvirtinti jį pareigoms patenkintas. Parapijos dvasininko patvirtinimą pareigoms eiti ir jam skirtą atlyginimą galima laikyti parapijos atkūrimo pabaiga – tai jau buvo oficiali religinė institucija.

Baigus parapijos atkūrimo darbus, buvo galima pradėti svarstyti apie religinės organizacijos sukūrimą. 1923 m. rugpjūčio 27 d. įregistruoti Kauno totorių draugijos įstatai⁸. Draugijos tikslai – rūpintis totorių kultūra ir švietimu, administruoti Kauno parapiją, jos turtą, rūpintis materialine ir dvasine pagalba parapijiečiams.

Kauno totorių draugijos veikla

1923 m. Kauno totorių draugijos įstatuose nurodyta, kad pagrindinis draugijos tikslas – kultūrinė ir šviečiamoji veikla. Taip pat skelbiama, kad draugija sieks įsteigti totorišką mokyklą ir knygyną⁹. Apie mokyklą ir knygyną tarpukario Lietuvoje nėra jokių žinių, todėl galima daryti išvadą, kad užsibrėžtų tikslų draugijai įgyvendinti nepavyko. Apskritai, apie šios draugijos kultūrinę veiklą nėra jokių išsamių duomenų. Vis dėlto negalima teigti, kad draugija savo gyvavimo laikotarpiu nenuveikė nieko prasmingo. Vienu didžiausiu Kauno totorių draugijos nuopelnu galima laikyti mūrinę Kauno mečetę.

Mečetė pradėta statyti 1930 m. Šie metai buvo paskelbti Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Vytauto metais. Vytauto Didžiojo 500-osios mirties metinės minėtos valstybiniu mastu. Vytauto legenda – svarbi Lietuvos totorių identiteto dalis. Teigiama, kad būtent Vytautas pakvietė totorius į Lietuvą ir šie padėjo valdovui išplėsti didžiąją pergalę – įveikti kryžiuočius Žalgirio mūšyje. Dėl šio sentimentu totoriams buvo lengviau užsitikrinti finansavimą. 1930 m. balandžio 6 d. Kauno totorių draugija kreipėsi į švietimo ministrą,

7 „Kauno totorių parapijos imamo Mykolo Bazarausko prašymas Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Tikybų departamentui patvirtinti jį pareigose ir skirti atlyginimą“, 1922-06-02, in: LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1821, l. 133.

8 „Kauno totorių draugijos įstatai“, 1923-05-07, in: LCVA, f. 1367, ap. 1, b. 219, l. 1–2 a. p.

9 „Kauno totorių draugijos įstatai“, 1923-05-07, in: LCVA, f. 1367, ap. 1, b. 219, l. 1.

prašydama finansuoti mečetės statybą. Naujoji mečetė turėjo atsirasti vietoj senosios medinės mečetės, šalia kurios buvo totorių kapinės. Prašymas pradedamas taip: „Sąryšy su Vytauto Didžiojo metais mes, Lietuvos totoriai, norėdami pagerbti tą didvyrį, – kurio vardas yra brangus mums, totoriams, nes Jo mūsų bočiai buvo pakviesti Lietuvon, padėjo jam kovose su priešais, išgavo iš Jo už savo nuopelnus daugelį privilegijų ir ačiū Jam totoriai džiaugiasi dabar gyvendami atstatytoje Nepriklausomoje Lietuvoje, – nutarėme statyti Kaune, prie Ūkio gatvės mečetį.“¹⁰ Kaskart, kai totoriai ko nors prašydavo Lietuvos valdžios, buvo primenamas Vytautas Didysis. Lietuvos totoriai visada akcentavo, kad jų protėviai buvo Vytauto kariai, kovoję už valdovą ir Lietuvą. Vytauto Didžiojo karių narytvas buvo gajus visą tarpukarį. Jis naudotas ir vidinių konfliktų metu, siekiant palenkinti Lietuvos valdžią į savo pusę. Kauno mečetė turėjo tapti Lietuvos totorių paminklu jų didvyriui Vytautui Didžiajam.

1930 m. balandžio 30 d. parengtas mūrinės Kauno Vytauto Didžiojo vardo mečetės projektas. Projekto autoriai – daugelio Lietuvos bažnyčių projektų autorius, inžinierius Vaclovas Michnevičius ir architektas Adolfas Netyksa¹¹. Liepos 22 d. Lietuvos Statybos inspekcija, tuo metu buvusi pavaldi Vidaus reikalų ministerijai, patvirtino pateiktą projektą ir išdavė leidimą pradėti statybas. Šiamatoje numatyta statybų kaina siekė apie 85 tūkst. litų¹². Kauno totoriai nebuvo pajėgūs surinkti tokią sumą, todėl kreipėsi į Švietimo ministeriją dėl finansavimo. Totorių Lietuvoje buvo per mažai. Didelė jų dalis gyveno kaimuose, vertėsi žemės ūkiu, jie nebuvo pajėgūs sumokėti už statybas. Minėtina, kad dalį reikiamos sumos Kauno totoriai bandė surinkti rinkdami aukas, tačiau šios lėšos sudarė labai nedidelę dalį. Švietimo ministerija patenkino totorių prašymą ir dar tais pačiais metais mečetė pradėta statyti.

Užsitikrinusi Lietuvos valdžios finansavimą Kauno mečetei statyti, tais pačiais metais Kauno totorių draugija ėmėsi dar vieno projekto. Kėdainiuose stovėjo arabiško stiliaus minaretas, išvaizda primenantis musulmonų mečečių minaretus. Minaretas stovėjo buvusio Vilniaus generalgubernatoriaus Eduardo Totlebeno dvaro teritorijoje. Lietuvos žemės reformos metu, vykdant dvarų parceliaciją, minaretas kartu su dvaro parku atiteko Kėdainių miškų urėdijai. Kauno totorių draugija nusprendė perimti minareto valdymą. Toks siekis suprantamas, nes draugijai reikėjo surinkti lėšų Kauno mečetei statyti. Pastatas ir jam priklausanti žemė galėjo padidinti draugijos pajamas ir palengvinti statybų našta. Vis dėlto, įvertinusi turimą informaciją, Švietimo ministerija 1931 m. kovo 11 d. informavo Kauno totorių draugiją, kad prašymo perduoti Kėdainių minaretą draugijai netenkina¹³.

10 „Kauno totorių draugijos prašymas Lietuvos Respublikos švietimo ministrui finansuoti Kauno mečetės statybą“, 1930-04-06, in: *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 148, l. 1, 2.

11 „Kauno totorių mūrinės mečetės projektas“, 1930-07-22, in: *LCVA*, f. 1622, ap. 4, b. 75, l. 6.

12 „Kauno totorių mečetės sąmata“, 1930-04-06, in: *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 148, l. 12 a. p.

13 „Lietuvos Respublikos Švietimo ministerijos Kultūros departamento direktoriaus pranešimas Kauno totorių draugijos valdybai“, 1931-03-11, in: *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1821, l. 16.

Bandymai sukurti centrinės valdžios instituciją ir Lenkijos totorių įtaka

Ankstyvuojau nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu totorių bendruomenės centralizacijos klausimas nebuvo svarstomas. Daug svarbiau buvo atkurti parapijos, kaip religinės institucijos, statusą, kad būtų galima užsitikrinti valstybės finansinę paramą. Atkūrus parapijas, buvo galima pradėti mąstyti apie kokios nors religinės institucijos, vienijančios visus Lietuvos totorius, kūrimą. 1925 m. rugpjūčio 6 d. Kaune Raižių, Vinkšnupių ir Kauno parapijų atstovai pasirašė prašymą steigti Lietuvos totorių tarybą ir pateikė laikinąsias taisykles šios tarybos ir Lietuvos vyriausybės santykiams normuoti¹⁴. Rašte, skirtame vidaus reikalų ministrui, pabrėžiama, kad toks valdžios organas būtinas. Nurodoma, kad Lietuvos totoriai nenori turėti nieko bendra su Sovietų Sąjunga, o Lietuvoje Muftiato nėra, todėl būtina religinė institucija, kuri tvarkytų visos Lietuvos totorių reikalus. Taryba turėjo prižiūrėti dvasininkų darbą, vedamą metrikaciją, tikiybinių organizacijų veiklą, spręsti kitus visiems Lietuvos totoriams rūpimus bendrus klausimus. Lietuvos valdžia į tai žiūrėjo palankiai, nes panašias tarybas jau buvo įkūrę Lietuvos stačiatikiai ir sentikiai. Lietuvos totorių taryba turėjo palengvinti su jų bendruomenėmis susijusių klausimų sprendimą ir tapti parapijas vienijančia institucija. Deja, taryba nebuvo įsteigta. Tam daug įtakos turėjo susikūrusi Kauno totorių draugija ir santykių tarp parapijų paaštrėjimas. Draugija pradėjo savarankiškai ir nesitardama su kitomis parapijomis kontaktuoti su Vidaus reikalų ministerija, sprendama įvairius totorių bendruomenės klausimus. Be to, gali būti, kad Švietimo ministerija nematė reikalo steigti dar vieną mažos etninės grupės tikibinę organizaciją, kai jau buvo įsteigta panašias funkcijas atliekanti draugija.

Tai, kad būtent 1925 m. Lietuvos totoriai pradėjo centralizacijos darbus, nėra atsitiktinumas. Panašūs procesai tuo metu vyko ir Lenkijoje, kur priimtos „Laikinosios taisyklės dėl Mahometonų bažnyčios organizavimo Lenkijoje“¹⁵. Taisyklėse numatyta Lenkijoje įkurti Muftiatą ir Aukščiausiąją musulmonų kolegiją. Muftiatą numatyta steigti Varšuvoje, tačiau jis neribotam laikui perkeltas į Vilnių, atsižvelgus į gausų totorių skaičių Vilniaus krašte. Reikia paminėti, kad Lenkijos valdžia buvo daug labiau įsitraukusi į religinės bendruomenės veiklą negu valdžios institucijos Lietuvoje. Laikinosiose taisyklėse numatyta, kad teisę pritarti muftijaus rinkimams turėjo Religinių konfesijų ir viešojo švietimo ministerija. Išrinktą muftijų turėjo patvirtinti Lenkijos prezidentas¹⁶. Taisyklių priėmimas užtruko. Ministrų Taryba iš pradžių šias taisykles atmetė, todėl ministerija jas tikslino. Lietuvoje valdžia nerodė tokio susidomėjimo religinėmis bendruomenėmis. 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje nurodyta, kad religinės bendruomenės turi teisę autonomiškai rūpintis tautinės kultūros reikalais, taip pat užtikrinta teisė religijos rei-

14 „Lietuvos totorių prašymas įsteigti Lietuvos totorių tarybą ir laikinosios taisyklės tarybos ir Lietuvos vyriausybės santykiams normuoti“, 1925-08-06, in: *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1821, l. 82, 82 a. p.

15 T. Bairašauskaitė, 2021, p. 267.

16 Ten pat.

kaluose vadovautis savo tikybos normomis ir tradicijomis. Dėl šių Konstitucijos punktų Lietuvos valdžia neturėjo teisės aktyviai kištis į totorių bendruomenės reikalus¹⁷. 1919 m. draugijų įstatyme stipri religinių organizacijų kontrolė taip pat nenumatyta.

1925 m. Lenkijoje vyko visos Lenkijos musulmonų bendruomenių delegatų suvažiavimas, kurio pagrindinis tikslas – išrinkti muftijų. Į šias pareigas kandidatavo keturi asmenys. Muftijumi išrinktas dr. Jokūbas Šinkevičius. Jo kompetencija šioms pareigoms eiti neginčytina. J. Šinkevičius tarpukariu studijavo Berlyno universitete, kur mokėsi orientalistikos ir filosofijos, įgijo filosofijos mokslų daktaro laipsnį. Mokėjo arabų, turkų ir persų kalbas, į lenkų kalbą išvertė ir publikavo atskiras Korano suras¹⁸. J. Šinkevičius buvo žinomas ne tik Lenkijoje, bet ir pasaulio musulmonų bendruomenėje. 1926 m. jis dalyvavo Pasauliniame musulmonų kongrese Kaire, daug keliavo po islamiškas šalis, tokias kaip Egiptas, Turkija, Sirija, Palestina ir kt. Be to, buvo atlikęs hadžą į Meką ir Mediną¹⁹. Ši asmenybė nusipelno išsamesnio paminėjimo, nes totoriai Lietuvoje tokio išsilavinusio ir patyrusio lyderio neturėjo.

Lenkijos musulmonų suvažiavime numatyta išrinkti ir teisininkų komisiją, kuri parengtų Musulmonų religinės sąjungos įstatus. Dėl vidinių nesutarimų įstatus parengti užtruko. Jie įregistruoti tik 1936 m.²⁰. Taip Lenkijoje įteisinta centrinė totorių valdžia – Muftiatas, kuris rūpinosi bendruomenės religiniais reikalais ir atstovavimu užsienyje, ir Aukščiausioji kolegija, kuri rūpinosi bendruomenės administraciniais ir organizaciniais klausimais, kėlė kandidatus organizuojant muftijaus rinkimus. Vargu, ar galima laikyti sutapimu tai, kad Lietuvoje gyvenantys totoriai tuo metu taip pat pristatė laikinąsias taisykles Lietuvos Vyriausybei. Galima daryti prielaidą, kad Lietuvos totoriai gerai žinojo apie Vilniaus totorių veiklą. Siekis neatsilikti nuo Vilniuje gyvenusių totorių paskatino Lietuvos totorių religinės bendruomenės centralizaciją, o Lietuvos totorių valdybos idėja buvo paremta Lenkijoje įkurtos Aukščiausiosios musulmonų kolegijos pavyzdžiu.

Tais pačiais metais Lenkijoje savo įstatus įregistravo dar viena totorių organizacija – Lenkijos totorių kultūros ir švietimo sąjunga²¹. Ši organizacija vykdė itin plačią veiklą. Kaip rodo sąjungos pavadinimas, rūpintasi kultūra ir švietimu. Planuota steigti tautines mokyklas, atidaryti muziejus, plėtoti leidybą, deklaruota parama moksliniams totorių istorijos ir kultūros tyrimams. Sąjunga turėjo savo skyrius totorių parapijose ir iš čia įgyvendino savo veiklą. Minėtina, kad Vilniaus totoriai buvo itin įsitraukę į švietėjišką veiklą: skaitytos įvairios paskaitos, rengtos diskusijos, spektakliai, pobūviai²². Vilniaus totorių išskirtinumą švietimo srityje nurodo ir lenkų mokslininkė Uršula Vrublevska

17 Ten pat, p. 284.

18 A. Jakubauskas, G. Sitdykov, S. Dumin, 2009, p. 120.

19 Ten pat.

20 T. Bairašauskaitė, 2021, p. 268.

21 Ten pat, p. 274.

22 Ten pat, p. 276.

(Urszula Wróblewska). Ji taip pat mini rengiamas paskaitas, įsteigtą biblioteką²³. Totorių biblioteka Vilniuje paskatino totorių istorijos tyrimus, iki tol profesionalių totorių istorijos tyrimų nebuvo. 1938 m. išleistas pirmas išsamus mokslinis darbas apie Lietuvos totorių istoriją. Tai jau minėta Stanislovo Kričinskio monografija „Lietuvos totoriai“²⁴. Šis darbas – pirmasis profesionalus totorių istorijos tyrimas, nuo kurio šiandien atsispiria visi Lietuvos totorių istorijos tyrėjai.

Lenkijos totorių kultūros ir švietimo sąjunga savo veiklą pradėjo anksčiau – dar 1922 m. Šios sąjungos atitikmuo Lietuvoje – Kauno totorių draugija. Abi organizacijos siekė rūpintis totorių kultūra.

1936 m. Kauno totorių draugija buvo perregistruota, naujasis jos pavadinimas – Kauno musulmonų draugija. Tikėta, kad tai galėtų būti totorių religinis centras Lietuvoje. 1937 m. draugija parengė Musulmonų tikiybinių įstaigų centralizacijos taisyklių projektą ir pateikė jį tvirtinti Švietimo ministerijai²⁵. Taisyklėse numatyta Kaune įsteigti Lietuvos musulmonų tikybos sąjungą ir Muftiatą, kurie atliktų aukščiausiosios religinės valdžios institucijos funkcijas. Muftijus turėjo būti renkamas kartu su Lietuvos musulmonų kolegija, jis turėjo administruoti Lietuvos totorių parapijas, tvarkyti jų turtą, tvirtinti ir atleisti dvasininkus, nustatyti jų kvalifikaciją ar skirti jiems nuobaudas, rūpintis įvairiais tikiybiniiais reikalais, tokiais kaip islamo dogmų interpretacija ar kitatikių atvertimas. Muftijus turėjo būti renkamas Lietuvos musulmonų tikybos sąjungos posėdžių metu iki gyvenimo pabaigos, privalėjo būti Lietuvos pilietis, baigęs kokį nors aukštąjį mokslą. Tai negalėjo būti jaunesnis negu 35 m. asmuo. Muftijų turėjo patvirtinti švietimo ministras. Išsakytos sąlygos nedaug kuo skyrėsi nuo Lenkijoje gyvusio Muftiato veikimo principo. Numatyta, kad laikotarpiu, kol bus išrinktas muftijus, jo pareigas turėjo eiti Kauno mečetės imamas S. Chaleckas, o tikybos sąjungos funkcijas turėjo vykdyti Kauno musulmonų draugija²⁶. Taip pat aiškiai apibrėžtos imamo funkcijos, įvesti musulmonų tikėjimui būdingi terminai, bendri visose totorių parapijose.

Kaip matyti, Lietuvos totoriai, remdamiesi Lenkijos totorių pavyzdžiu, siekė kurti šalyje centrinės religinės valdžios institucijas. Vilniuje pradėjus veikti Lenkijos totorių kultūros ir švietimo sąjungai, Lietuvoje įkurta Kauno totorių draugija, savo įstatuose deklaravusi, kad taip pat rūpinsis totorių kultūra ir švietimu. Lenkijoje susikūrus Muftiatui ir Aukščiausiajai musulmonų kolegijai, Lietuvos totoriai siekė įsteigti panašią instituciją – Lietuvos totorių valdybą. Nėra tiksliai žinoma, kokius ryšius Kauno totoriai palaikė su Vilniuje veikusia totorių bendruomene, tačiau minėti sutapimai liudija, kad Kauno totorių draugija gerai žinojo, kokią veiklą vykdo Lenkijos totorių bendruomenė.

23 U. Wróblewska, 2012, p. 196.

24 S. Kričinskis, 1993, p. 3.

25 „Musulmonų tikiybinių įstaigų centralizacijos taisyklių projektas“, 1937-04-06, in: LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1846, l. 37–38 a. p.

26 Ten pat, l. 38.

Kauno musulmonų draugijos santykiai su kitomis totorių parapijomis ir centralizacijos siekis

Ne visi Lietuvos totoriai palankiai žiūrėjo į Kauno totorių draugijos siekį veikti centralizuotai, tvarkant šios etninės grupės reikalus. Draugijos veiklos plėtra už Kauno parapijos ribų sulaukė didelio Raižių ir ypač Vinkšnupių totorių parapijų atstovų nepasitenkinimo. Konfliktas tarp Kauno ir Vinkšnupių parapijų itin paaštrėjo, kai Kauno musulmonų draugija pradėjo domėtis totorių parapijų dvasininkų atlyginimo mokėjimo reikalais. 1937 m. vasarą Kauno musulmonų draugija atsiuntė raštą Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamento Tikybų reikalų referentui, kuriame buvo pranešama apie prastą Vinkšnupių parapijos mečetės būklę ir siūloma sustabdyti parapijos imamui Jonui Chaleckui mokamą atlyginimą²⁷. Argumentuota, kad draugijos atstovai, atvykę vizito į Vinkšnupius, mečetę rado uždarytą, pamaldos nevyko. Aprašyta ir mečetės būklė: apleista, be langų, kiauru stogu. Be to, imamas J. Chaleckas apkaltintas siekiu pasisavinti parapijos žemę, nors savo pareigų neatlieka. Nurodyta, kad tai tvirtina ir Vinkšnupių parapijiečiai. Draugijos valdybai nerimą kėlė žinios, kad Vinkšnupių parapijos dvasininkas ketina parduoti parapijai priklausančią žemę. Tikybų reikalų referento prašyta išsiaiškinti, kam ši žemė teisėtai priklauso²⁸. Rašte taip pat primenama, kad: „Tamstų buvo pavesta Kauno Musulmonų D-jos Valdybai musulmonų parapijų Klebonų atlyginimo reikalų tvarkymas.“²⁹ Gavusi Kauno musulmonų draugijos skundą dėl Vinkšnupių parapijos imamo darbo, Švietimo ministerija sustabdė dvasiškio atlyginimo mokėjimą J. Chaleckui. Tai rodo, kad Kauno musulmonų draugija buvo suvokiama kaip aukščiausiasis Lietuvos totorių bendruomenės valdžios organas, nes jai buvo patikėti spręsti minėti klausimai. Akivaizdu, kad Lietuvos valdžia palankiai vertino Kauno musulmonų draugijos siekį centralizuoti su totoriais susijusių klausimų sprendimą ir šią iniciatyvą palaikė.

Skundas neliko nepastebėtas Vinkšnupių parapijos atstovų. Imamas Jonas Chaleckas su kitais Vinkšnupių parapijos nariais kreipėsi į švietimo ministrą, reikšdami nepasitenkinimą Kauno musulmonų draugijos veikla³⁰. Parapijiečiai kaltino draugiją noru pasisavinti Vinkšnupių parapijos turtą ir reikalavo atmesti bet kokius draugijos projektus, susijusius su kitomis parapijomis. Vinkšnupių parapijos atstovai akcentavo, kad Kauno musulmonų draugija vis siekia pabaigti Kauno mečetės statybas, tačiau jai trūksta lėšų. Rašte Lietuvos švietimo ministrui parapijos atstovai taip pat buvo reikalavo visus klau-

27 „Kauno musulmonų draugijos raštas Lietuvos Respublikos Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamento Tikybų referentui“, 1937-06-15, in: *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1845, l. 41.

28 „Kauno musulmonų draugijos raštas Lietuvos Respublikos Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamento Tikybų referentui“, 1937-08-02, in: *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1845, l. 43.

29 „Kauno musulmonų draugijos raštas Lietuvos Respublikos Švietimo ministerijos Kultūros reikalų departamento Tikybų referentui“, 1937-06-15, in: *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1845, l. 41.

30 „Vinkšnupių totorių parapijos atstovų skundas Lietuvos Respublikos švietimo ministrui dėl Kauno musulmonų draugijos veiklos“, 1937-08-01, in: *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1845, l. 33–35.

simus, susijusius su jų parapija, spręsti su Vinkšnupių mula arba su parapijos įgaliotiniu Kaune – Aleksandru Chalecku. Vinkšnupių parapijos dvasininkas sulaukė Raižių totorių parapijos (Alytaus r.) palaikymo.

Švietimo ministerija pradėjo tyrimą situacijai išsiaiškinti. Vilkaviškio apskrities policijos Bartininkų nuovados viršininko protokole nurodoma, kad mečetė tikrai blogos būklės, tačiau imamas J. Chaleckas pamaldas atlieka savo arba kurio nors kito parapijiečio namuose³¹. Padaryta išvada, kad mečetė ir kapinės tikrai apleisti, tačiau dvasininkas teigia, kad tai nėra jo kaltė. Atsižvelgiant į totorių dvasininko gaunamas pajamas, iš tiesų negalima jo kaltinti mečetės nepriežiūra. Lietuvos valstybė nefinansavo mečetės remonto darbų, o mula gaudavo tik 600 Lt per metus, todėl suremontuoti mečetę nebuvo galimybės. Parapija turėjo žemės ir ūkį, tačiau to nepakako visoms parapijos išlaidoms padengti. Reikia atsižvelgti ir į tai, kad Pirmojo pasaulinio karo metu parapijos dvasininkas buvo ištremtas ir parapija pradėjo atkūrimo darbus tik po karo, grįžus dvasininkui. Atsikurianti parapija turėjo pereiti ilgą teismų procesą, nes totorių parapijos žemę bandė prisiteisti vietinė katalikų bendruomenė, argumentavusi, jog Vinkšnupiuose nėra totorių bendruomenės ir dvasininko. Teismai taip pat pareikalavo daug parapijos lėšų. Minėtina, kad konflikto baigtis dokumentuose nėra užfiksuota, tačiau tikėtina prielaida, kad Švietimo ministerija sumokėjo imamui J. Chaleckui atlyginimą.

1938 m. vėl įsiplieskė konfliktas tarp totorių parapijų. Grupė Lietuvos totorių, pasivadavusių „Lietuvos magometonų grupe“, kreipėsi į švietimo ministrą slaptu pranešimu, siekdama pranešti apie žalingą Kauno musulmonų draugijos veiklą. Pranešime rašoma: „Mes pranešame apie tai Ponui Ministrui dėl to, kad toji draugija turi tendenciją kištis abelnai į svetimus reikalus, o svarbiausia, į magometonų tikiybinius reikalus, nebūdamai visai kompetentinga.“³² Lietuvos magometonų grupės sudėtis nebuvo žinoma, bet iš pranešimo galima suprasti, kad tai buvo Vinkšnupių ir Raižių parapijų totoriai. Kauno musulmonų draugija kaltinta bendradarbiavimu su Lenkija. Atsižvelgiant į to meto politinę situaciją, toks žingsnis nėra netikėtas. Norint sukelti nepasitikėjimą kokiais nors asmenimis ar organizacijomis, dažnai buvo mėginama juos apkaltinti palaikant ryšius su Lenkijoje veikusiomis organizacijomis. Pranešime išsakytos baimės, kad Kauno musulmonų draugija siekia sulenkinti Lietuvos totorius ir perduoti juos lenkams, atmetamos Lenkijoje esančios tikibinės organizacijos ir Muftiatas³³. Pranešimo autoriai pabrėžia esantys patriotai ir visada dirbę Lietuvos labui. Iš pasirinktos retorikos ne tik šiame, bet ir vėlesniuose Lietuvos magometonų grupės raštuose ir pranešimuose, skirtuose valstybinėms institucijoms, matyti, kad lietuvybė buvo svarbi Lietuvos totorių identiteto dalis.

31 „Vilkaviškio apskrities policijos Bartininkų nuovados viršininko raportas“, 1937-11-27, in: *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1845, l. 39.

32 „Lietuvos Magometonų grupės pranešimas Lietuvos Respublikos švietimo ministrui“, 1938-10-28, in: *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1845, l. 9.

33 Ten pat, l. 11.

Raštuose dažnai minimas Vytautas Didysis, totoriai nevengia priminti apie savo karinius gebėjimus ir aktyvų dalyvavimą Lietuvos karinėse struktūrose. Dėl šios priežasties tokių atsidavusių Lietuvos piliečių skundai dėl prolenkiškos organizacijos žalingos veiklos turėjo atrodyti įtikinamai. Lietuvos magometonų grupė pateikia informaciją apie Kauno musulmonų draugijos ir Vilniaus Muftiatao atstovų slaptus susitikimus, jų spaudą ir asmeninius ryšius. Akivaizdu, kad grupė buvo gerai informuota ir privalėjo turėti savų žmonių Kaune. Pranešimas baigiamas prašymu panaikinti Kauno musulmonų draugiją³⁴. Nėra aišku, koks buvo atsakymas į šį pranešimą ir ar iš viso buvo atsakyta, tačiau žinoma, kad Kauno musulmonų draugija nebuvo uždaryta, ji veikė iki Lietuvos okupacijos 1940 m.

Kauno musulmonų draugijos siekis plėsti savo veiklą už Kauno miesto ribų ne-nusisekė. Kišimasis į kitų parapijų finansinius reikalus ir net dvasininkų atlyginimus susilaukė didelio pasipiktinimo ir gana pelnytai, nes teisiškai Kauno musulmonų draugija neturėjo teisės veikti už savo parapijos ribų. Vis dėlto Lietuvos valdžia draugijos siekius centralizuoti Lietuvos totorių bendruomenę vertino teigiamai. Tai, kad Švietimo ministerija perdavė totorių dvasininkų atlyginimų mokėjimo pareigą draugijai, rodo, jog į draugiją buvo žiūrima kaip į rimtą aukščiausiosios totorių tikiybines valdžios instituciją. Galiausiai nesibaigiantys kitų parapijų skundai ir prašymai pasiekė savo tikslą ir musulmonų tikiybės centralizacijos klausimas buvo atidėtas³⁵. Kauno musulmonų draugija neatsisakė centralizacijos siekių, tačiau buvo atsargesnė – nebesiekė kontroliuoti kitų parapijų dvasininkų darbo ir jų atlyginimų. Draugija stengėsi suvienodinti dvasininkų pareigybių pavadinimus (kai kuriose parapijose jie save vadino ne *imamais*, o *klebonais* ar *mulomis*) ir naudojamus antspaudus. Lietuvai užmezgus diplomatinis santykius su Lenkija, draugijai atsivėrė naujų galimybių.

Muftiatao sugrįžimas į Lietuvą ir Kauno musulmonų draugijos vaidmuo po 1939 m.

1939 m. spalį susigrąžinus Vilniaus kraštą, Lietuvai atiteko trys totorių parapijos: Vilniaus, Nemėžio ir Keturiasdešimties totorių kaimo. Muftiatao veikla laikinai buvo sustabdyta, turtas inventorizuotas, o patalpos uždarytos. Ne visi Lietuvos totoriai palankiai vertino šalyje atsiradusius naujus totorius. Lietuvos magometonų grupė (ta pati, kuri 1938 m. švietimo ministrui pateikė informaciją apie Kauno musulmonų draugijos bendradarbiavimą su Lenkijoje esančiu Muftiatao) dar tą patį mėnesį kreipėsi į švietimo ministrą, norėdama jį išpėti dėl Vilniaus krašto totorių keliamų grėsmių³⁶. Rašte Muftiatao buvo atmetamas kaip tikiybines organizacija ir kaltinamas siekiais patraukti Lietuvos

34 Ten pat.

35 „Lietuvos Respublikos Švietimo ministerijos Kultūrų departamento pranešimas Vinkšnupių totorių parapijos įgaliotiniui Aleksandrui Chaleckui“, 1937-12-17, in: LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1845, l. 27.

36 „Lietuvos Magometonų grupės raštas Lietuvos Respublikos Švietimo ministrui“, 1939-10-27, in: LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1846, l. 44–47.

piliečius musulmonus į Lenkijos pusę. Kaltinant nueita taip toli, kad net teigta, jog Muftiatio atstovai „veikė slapta, turėdami savo tikslą įvairiais būdais surišti Lietuvą su Lenkija ir galutinai ją okupuoti (unija)“³⁷. Panašūs kaltinimai pareikšti ir Kauno musulmonų draugijos nariams.

Kauno musulmonų draugija taip pat reagavo į pokyčius. Lapkričio mėn. švietimo ministrui įteiktas memorandumas, kuriame išsakytos musulmonų tikybos centralizavimo idėjos³⁸. Memorandume primintas 1937 m. parengtas Lietuvos musulmonų tikiybinių organizacijų centralizacijos taisyklių projektas. Sąmoningai išskirti du centralizacijos taisyklių punktai: aukščiausias musulmonų dvasininkas yra muftijus, o jo rezidencija yra Lietuvos sostinėje³⁹. Taip subtiliai siekta pasakyti, kad Lietuvos sostinėje jau yra muftijus, kuris galėtų perimti Lietuvos musulmonų parapijų valdymą. Po metų jau atvirai buvo kalbama apie Muftiatio steigimą Vilniuje, o į muftijaus pareigas buvo siūlomas J. Šinkevičius. Panašų raštą Švietimo ministerijai atsiuntė ir Raižių parapijos atstovai⁴⁰. Lyginant šiuos du laiškus, akivaizdu, kad parapijų atstovai koordinavo savo veiksmus – mintis išsakyta lygiai tokiais pat žodžiais.

Totorių muftijus J. Šinkevičius taip pat turėjo greitai reaguoti į pasikeitusią situaciją. Jam teko sunki užduotis – užsitikrinti lyderystę ir muftijaus pareigas totorių bendruomenėje, kurios nariai – Vinkšnupių parapijos totoriai – aktyviai tam priešinosi. Be to, Lietuvos valdžia itin atsargiai žiūrėjo į Lenkijoje veikusias organizacijas, patekusias į Lietuvos sudėtį. Atgavus Vilniaus kraštą, Muftiatio veikla buvo laikinai sustabdyta. J. Šinkevičius siekė veiklą atkurti ir atgauti bendruomenės turtą. Kauno totorių bendruomenė aktyviai palaikė Muftiatio steigimą. 1940 m. vasarį ji įteikė memorandumą Lietuvos vidaus reikalų ministrui⁴¹. Savo turiniu šis dokumentas beveik nesiskyrė nuo memorandumo, siųsto metais anksčiau. Pagaliau 1940 m. balandžio mėn. Lietuvos Vyriausybės įgaliotinis Vilniaus miestui ir sričiai pats kreipėsi į švietimo ministrą. Jis siūlė atkurti Muftiatą, nes totorių centralizacijos klausimas Lietuvoje taip ir nebuvo iki galo išspręstas. Taip pat siūlyta pakelti atlyginimą muftijui ir mokėti jį ne du kartus per metus, kaip kitiems tautinių mažumų dvasininkams, bet kas mėnesį⁴².

Deja, 1940 m. birželio mėn. Lietuvą okupavo Sovietų Sąjunga ir Muftiatio steigimo darbai sustojo. Neatkurta ir Vilniuje veikusi Lenkijos totorių kultūros ir švietimo sąjunga,

37 Ten pat, l. 44.

38 „Kauno musulmonų draugijos memorandumas Lietuvos Respublikos švietimo ministrui“, 1939-11-29, in: *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1846, l. 41, 41 a. p.

39 Ten pat, l. 41.

40 „Raižių totorių parapijos parapijiečių raštas Lietuvos Respublikos švietimo ministrui“, 1939-12-29, in: *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1846, l. 29–32.

41 „Kauno musulmonų parapijos imamo ir parapijiečių memorandumas Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministrui“, 1940-02-29, in: *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1846, l. 20.

42 „Lietuvos Respublikos Vyriausybės įgaliotinio Vilniaus miestui ir sričiai raštas švietimo ministrui“, 1940-04-13, in: *LCVA*, f. 391, ap. 4, b. 1846, l. 13.

uždaryta 1940 m. Kaip ir kitoms religinėms bendruomenėms, totoriams teko susidurti su sovietų valdžios represijomis. Mečetės buvo uždarytos ir panaudotos kitais tikslais. Aktyvus totorių bendruomenės veiklos laikotarpis Lietuvoje baigėsi.

Išvados

Atlikus tyrimą, galima daryti išvadą, kad totorių parapijų atkūrimas Lietuvoje buvo sudėtingas procesas, nes, Lietuvai atsiskyrus nuo Rusijos imperijos, Lietuvos totoriai liko be centrinės valdžios. Lietuvos totoriai turėjo suburti parapijiečius, įregistruoti parapijas ir užsitikrinti finansavimą. Didžiausias 1923 m. susikūrusios Kauno totorių draugijos nuopelnas – Kaune pastatyta mūrinė mečetė.

Tyrimo metu išsiaiškinta, kad Lietuvos totoriai, siekdami savo tikslų ir Lietuvos valdžios palaikymo, dažnai naudojosi Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto naratyvu Lietuvos valdžios palankumui pelnyti.

Svarbiausias tyrimo aspektas – Lietuvos totoriai siekė centralizuoti savo religinę bendruomenę, remdamiesi Lenkijos totorių pavyzdžiu. Lietuvos totoriai atidžiai sekė Vilniaus totorių veiklą ir, remdamiesi matomais pavyzdžiais, siekė steigti savo valdžios institucijas. Lietuvos valdžia palankiai vertino bendruomenės centralizacijos idėjas ir palaikė Kauno totorių draugijos iniciatyvą tapti Lietuvos totorius vienijančia organizacija.

Kauno totorių bendruomenės reikšmė sumenko 1939 m., atgavus Vilniaus kraštą, kai Lietuvai atiteko Muftiatas. Kauno musulmonų bendruomenė nekonkuravo su Muftiatu dėl įtakos, o stipriai šią instituciją rėmė.

Bibliografija

- Bairašauskaitė T., 2021 – Tamara Bairašauskaitė, *Lietuvos totoriai*, Vilnius, 2021.
- Jakubauskas A., Sitdykov G., Dumin S., 2009 – Adas Jakubauskas, Galim Sitdykov, Stanislav Dumin, *Lietuvos totoriai istorijoje ir kultūroje*, Kaunas, 2009.
- Kričinskis S., 1993 – Stanislavas Kričinskis, *Lietuvos totoriai. Istorinės ir etnografinės monografijos bandymas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
- Wróblewska U., 2012 – Urszula Wróblewska, *Oświata Tatarów w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa, 2012.